

Lenka Ptak <https://orcid.org/0000-0002-9691-3298>
Uniwersytet Wrocławski
e-mail: lenka.ptak@uwr.edu.pl

Poľské ekvivalenty slovenských záporných adjektív na *-teľný* v slovensko-poľskom paralelnom korpuse par-skpl-1.0

Abstrakt

V príspevku sa venujeme deverbatívnym adjektívam, ktoré obsahujú význam možnosti a nemožnosti. V slovenčine sa tvoria sufixom *-teľný*, napríklad *nedosiahnuteľný*, *nenahraditeľný*, *nenapodobiteľný*, *neoddeliteľný*, *rozpojiteľný*, *zameniteľný* a v poľštine dominuje sufix *-alny*, napríklad *dopuszczalny*, *niejadalny*, *nieporównywalny*, *niewidzialny*, *przesuwalny*, *wyleczalny*. Ako vyplýva z predchádzajúcich analýz, slovenské deriváty s formantom *-teľný* sú početnejšie ako poľské deriváty s formantami *-alny*. Preto majú tieto deriváty rôzne ekvivalenty v poľštine. V príspevku bude prezentovaná analýza záporných adjektív na *-teľný* a ich poľských ekvivalentov v slovensko-poľskom paralelnom korpuse par-skpl-1.0 a v dvojjazyčnom slovensko-poľskom slovníku, aby sa ukázali inovatívne možnosti alebo tiež medze paralelných korpusov.

Kľúčové slová: porovnávacía jazykoveda, slovtvorba, paralelný korpus, adjektíva, sufixy, preklad

Úvod

V tomto príspevku sa venujeme medzijazykovému porovnaniu deverbatívnych adjektív s významom možnosti a nemožnosti v slovenčine a poľštine. Je to významove veľmi zreteľne vymedzená skupina vyjadrujúca, že určovaná vec má schopnosť podliehať alebo nepodliehať deju vyjadrenému slovesným slovtvorným základom. Svojim výskumom naväzujeme na materiál zahrnutý v knihe *Przymiotniki o znaczeniu potencjalnym w językach czeskim, slowackim i polskim*, v ktorej jazykový materiál analýzy je spracovaný

v opore o údaje akademických slovníkov¹. V tomto článku bude pre nás hlavným zdrojom jazykových dát *Slovenský národný korpus* (ďalej SNK) – prvá a doteraz jediná verzia Slovensko-poľského paralelného korpusu par-skpl-1.0. Korpusy poskytujú veľké množstvo dostupných, prehľadných a utriedených dát, vďaka čomu sa mnohé hypotézy a teórie spoľahlivejšie a efektívnejšie overujú a samotný lingvistický výskum sa tak zdokonaľuje. Porovnávaný materiál analýzy je spracovaný v opore o slovníkové údaje dvojjazyčného slovníka *Słownik słowacko-polski* (ďalej SSP). Tematický záber tohto článku zostal účelovo obmedzený na materiál pochádzajúci z paralelného korpusu a slovensko-poľského dvojjazyčného slovníka, aby sa ukázali inovatívne možnosti korpusovej lingvistiky.

Pri analýze jazykového materiálu vychádzame z poľskej metodológie bližšie predstavenej v akademických gramatikách *Zarys słowotwórstwa polskiego*, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)* a termín potenciálne adjektíva používame v súlade s pomenovaním v syntézach poľskej a slovenskej slovtvorby Alicii Nagórko (1987), Krystyny Kallas (1998) a Juraja Furdíka (2004).

Slovenko-poľský paralelný korpus par-skpl-1.0

Slovenské a poľské adjektíva s významom možnosti (nemožnosti) sa vyznačujú veľmi vysokou mierou zhody z hľadiska fungovania v textoch a prekladoch. Na bližšiu analýzu poľských ekvivalentov slovenských adjektív s sufixom *-telny* sme v tomto článku použili slovensko-poľský paralelný korpus par-skpl-1.0, ktorý je súčasťou *Slovenského národného korpusu*. Súčasná štruktúra SNK je znázornená v tabuľke č. 1.

Tabuľka č. 1. Štruktúra *Slovenského národného korpusu*

Slovenký národný korpus	
Korpusy súčasných písaných textov	Hovorené korpusy
Hlavný korpus Korpusy prim-10.0 Korpusy prim-9.0 Korpusy prim-8.0	Slovenský hovorený korpus

¹ Pri analýze českých adjektív sa vychádzalo predovšetkým z akademického slovníka *Slovník spisovného jazyka českého*, ktorý obsahuje viac ako 192 000 slov. K analýze slovenských adjektív poslúžil *Slovník slovenského jazyka*, ktorý obsahuje viac ako 100 000 záznamov. Z hľadiska slovenčiny bohaté príklady potenciálnych adjektív na *-telny* poskytuje slovník J. Mistrika *Retrográdný slovník slovenčiny*. Vo veľkej miere bol využitý aj *Krátky slovník slovenského jazyka*, ktorý obsahuje približne 60 000 hesiel a je dostupný aj v elektronickej (online) verzii. Materiál týkajúci sa poľských adjektív bol čerpaný zo slovníka poľského jazyka *Słownik języka polskiego* Witolda Doroszewského, s použitím indexu a tergo k uvedenému slovníku. Príklady adjektív sú doplnené aj materiálom zo slovníka *Uniwersalny słownik języka polskiego* Stanisława Dubisza a štúdiami iných autorov.

Slovenský národný korpus	
Korpusy súčasných písaných textov	Hovorené korpusy
Webový korpus	Nárečové korpusy DIALEKT
Korpusy textov z Wikipédie (a Neczyklopédie)	
Súbor korpusov Omnia	
Špecializované korpusy	
Referenčný korpus	
Korpus copywriterských textov	
Korpus ekonomických textov	
Korpus humanitných textov	
Korpus náboženských textov	
Korpus právnych textov	
Korpus súdnych rozhodnutí	
Korpus výročných správ štátnych inštitúcií SR	
Korpus textov štátnej správy	
Korpus textov z projektu OpenData	
Paralelné korpusy	
Slovensko-anglický	
Slovensko-bulharský	
Slovensko-český	
Slovensko-francúzsky	
Slovensko-latinský	
Slovensko-maďarský	
Slovensko-nemecký	
Slovensko-poľský	
Slovensko-ruský	
Slovensko-španielsky	
Akvizičné korpusy	
ERRCORP	

Štruktúra *Slovenského národného korpusu* zahŕňa aj ručne morfológicky anotovaný korpus SNK, korpusy textov pred rokom 1955, historický korpus slovenčiny a korpus krymskotatárského jazyka.

Prvá verzia slovensko-poľského paralelného korpusu par-skpl-1.0 bola sprístupnená v roku 2018 v rozsahu takmer 8,2 mil. tokenov, z čoho 4 122 236 tokenov zahŕňa slovenská časť a 4 063 598 tokenov poľská časť. Slovensko-poľský paralelný korpus obsahuje preklady 42 literárnych textov: 25 textov z poľštiny do slovenčiny, 6 zo slovenčiny do poľštiny, 11 textov z iných jazykov do slovenčiny aj poľštiny; a tiež jeden dokument o vzájomnej spolupráci. Všetky texty v tomto korpuse sú automaticky zarovnané po vetách².

² <https://korpus.sk/slovensko-polsky-paraletny-korpus/>.

Analýza jazykového materiálu. Poľské ekvivalenty slovenských adjektív na *-tel'ny*

Adjektíva s významom potenciálnosti sa v slovenčine a poľštine v gramatikách a väčších štúdiách vyčleňujú ako podtrieda deverbatívnych derivátov. Adjektíva, ktoré sú predmetom našej analýzy, v niektorých štúdiách v slovenčine a poľštine sú pomenované ako možnosťné adjektíva/adjektíva s významom možnosti (porov. Horecký, 1964; Buzássyová, 1989; Furdík, 2004). Potenciálnosť je nejednoznačný pojem a ako taký má v slovtvorbe rôzne terminologické využitie. V poľskej jazykovede sa tento termín používa na označenie rôznych predmetov, jeho význam je veľmi všeobecný a možno ho interpretovať rôzne (porov. Puzynina, 1966: 337; Buttler, 1962: 239; Chruścińska, 1978: 72, 78; Nagórko, 2000: 174)³.

Krystyna Kallas v gramatike súčasného poľského jazyka *Gramatyka współczesnego języka polskiego* (1998) vydeľuje potenciálne adjektíva ako podtriedu deverbatívnych derivátov a definuje ich ako predispozičné. Takéto adjektíva, ako uvádza autorka, obsahujú navyše informáciu o predispozícii, t. j. o sklone – v širšom zmysle slova – vykonať nejakú činnosť alebo jej podliehať, ako aj o tom, že sa nachádza v určitom stave. Ako príklad autorka uvádza derivát *uleczalny*, v ktorom sa objavuje dodatočný predikát modálneho charakteru, ktorý prináša informáciu o možnosti výskytu činnosti (*Gramatyka*, 1998: 471).

V slovenčine slovtvorným prostriedkom tvorenia potenciálnych adjektív je sufix *-tel'ny*, ktorý sa uplatňuje len pri odvodzovaní adjektív so slovesným významom. Deverbatívne adjektíva s významom potenciálnosti sa v poľštine tvoria predovšetkým sufixom *-alny*, ktorý sa ovšem môže uplatniť aj pri odvodzovaní desubstantívnych adjektív a substantíva, od ktorých sú motivované, majú spravidla cudzí pôvod, napríklad *cenzuralny* ← *cenzura*, *eksperymentalny* ← *eksperyment*, *kontynentalny* ← *kontynent*, *sentymentalny* ← *sentyment*. Medzi poľskými adjektívami na *-alny* sa nachádza aj značný počet adjektív⁴, ktoré neobsahujú informáciu o možnosti vykonať nejakú činnosť, ale priamo vyjadrujú vykonanie alebo podliehanie nejakej činnosti, napr. *grzebalny* – ‘služący do grzebania zmarłych, związany z obrzędem grzebania’. Niektoré adjektíva možno interpretovať ako predispozičné alebo nepredispozičné v závislosti od kontextu, napr. *jadalny grzyb* ‘taki, który można zjeść’, a *jadalny pokój* ‘taki, w którym się jada’ (porov. *Gramatyka*, 1998: 471).

Hoci v opisovaných nami jazykoch sa pri odvodzovaní adjektív s významom potenciálnosti používajú sufixy, ktoré sa vyznačujú vysokou produktivitou, sémantickou

³ Ako uvádza Jadwiga Puzynina, termínom *potencjalny* možno označiť vzťah medzi jazykovým systémom a rečou (resp. textovými prvkami), obsahom a rozsahom, mriežkou proporčných opozícií a jej jazykovou realizáciou, gramatickými zákonmi a nimi určenými morfémovými konštrukciami a napokon – slovtvornými modelmi a na ich základe utvorenými derivátmi (Puzynina, 1966: 337).

⁴ Ponad 50 príkladov bolo excerpovaných zo slovníka *Słownik języka polskiego* (1958–1969), np. *grzebalny* – ‘služący do grzebania zmarłych, związany z obrzędem grzebania’; *kazalny* – ‘związany z kazaniem, z wygłoszeniem kazań’, np. *mowa kazalna*; *napominalny* daw. – ‘przywołujący do porządku, przypominający o spełnieniu obowiązku’; *nawracalny* rzad. – ‘związany z nawracaniem na jakąś wiarę’; *oplacalny* – ‘przynoszący dochód, zyski; korzystny’; *pocieszalny* daw. – ‘który pociesza, pocieszający’ (Ptak, 2009: 88).

a štruktúrnou pravidelnosťou, v každom z týchto jazykov existujú aj vedľajšie sufíxy, ktoré sa uplatňujú pri adjektívach tohto typu. Takéto adjektíva sú zvyčajne sprevádzané inými významami než vyjadrujúcimi možnosť/nemožnosť, môžu nimi byť habituálne, kvantitatívne alebo hodnotiace významy⁵, napríklad v poľštine sú to formanty *-liwy*, *-ony*, *-any* alebo *-ny* (porov. Nagórko, 1987; *Gramatyka*, 1998). Ako príklad môžeme uviesť poľské adjektíva *prześlakalny* // *prześlakliwy*:

- *prześlakalny materiał* – ‘taki, który może (łatwo) prześlakać’ (‘taký, ktorý môže ľahko presiaknúť’);
- *prześlakliwy materiał* – ‘taki, który łatwo prześlaka’ (‘taký, ktorý ľahko presiakne’).

V slovenčine významove i slovotvorne blízke adjektívam s sufíxom *-telný* sú adjektíva na *-ný*, ktoré majú význam aktívny, vyjadrujú vzťah prosto k deju a adjektíva na *-(a)ci*, ale stáva sa tiež, že tvoria synonymické dvojice s adjektívami na *-telný*. Väčšinou iba jeden význam adjektíva s sufíxom *-ný* je synonymný s adjektívom na *-telný* (Horecký, 1964: 135). Ako úplné synonymá môžeme však uviesť nasledujúce príklady dvojíc, ktoré sú notované v novovydanom slovníku súčasného slovenského jazyka *Slovník súčasného slovenského jazyka: neodvratiteľný* // *neodvratný*, *(ne)podplatiteľný* // *(ne)podplatný*, *nezmerateľný* // kniž. *nezmerný* (*nepodplatiteľný* – ‘ktorého nemožno podplatiť, kto neprijíma úplatky, koho nemožno úplatkom získať pre niečie zábery’; *nepodplatný* – ‘ktorého nemožno podplatiť, za úplatok ovplyvniť, získať pre niečie zábery’). Zriedkavo v slovenčine vystupujú synonymické dvojice *-telný* // *-(a)ci*, napríklad *posúvateľný* // *posúvací*, *snímateľný* // *snímací*, *sklopiteľný* // *sklápací*, *zložiteľný* // *skladací*⁶.

Ako vyplýva z našej predchádzajúcej podrobnej analýzy adjektív s významom možnosti, slovenské adjektíva s sufíxom *-telný* sú početnejšie ako poľské potenciálne adjektíva s sufíxom *-alny*. V slovenčine je celkový počet derivátov s sufíxom *-telný* podľa *Slovníka slovenského jazyka* (SSJ) rovný 429. V poľštine v slovníkovom materiáli (SJP Dor) pozorujeme väčšie rozdiely z hľadiska počtu derivátov utvorených formantom *-alny* (252) ako v slovenčine (Ptak, 2009: 134–135).

Ako sme už spomenuli v tomto článku bude pre nás hlavným zdrojom jazykových dát paralelný korpus par-skpl-1.0. Skúmaným jazykovým materiálom budú práve príklady z tohto korpusu, čiže dvojice ekvivalentov generované automaticky metódou vyrovnávania slovných segmentov, ich frekvenčné zoznamy a dvojjazyčný slovník slovensko-poľský (*Słownik słowacko-polski*, 2005). Jazykové data vyhľadane v paralelnom korpuse zostali zámerné zúžené z ohľadu na to, že hoci každý paralelný korpus obsahuje identické texty v dvoch rôznych jazykoch, nemusí sa vždy jednať o vzájomné preklady, môžu to byť tiež

⁵ Na základe Alicii Nagórko (1987) Krystyna Kallas v poľskej gramatike v kapitole venovanej adjektívom vydeľuje nasledujúce druhy predispozície (*Gramatyka*, 1998: 478–480): potenciálne (*zauważalne zmiany* ‘które można zauważyć’, habituálne (*ustępliwy brat* ‘brat, który stale, często ustępuje’), kvantitatívne a hodnotiace (*kosztowny strój* ‘strój, który dużo kosztuje’) adjektíva. Marta Vojteková v článku na tému konfrontácie tvorenia deverbatívnych adjektív v slovenčine a poľštine zohľadnila poľskú metodológiu pri určovaní slovotvorných významov, vďaka čomu mohla predstaviť štruktúru onomaziologických kategórií v značnej miere odlišnú od prehľadu kategórií deverbatívnych adjektív Juraja Furdíka v *Slovenskej slovotvorbe* (Vojteková, 2014).

⁶ Príklady synonymických dvojíc *-telný* // *-aci* pochádzajú zo slovníka *Slovník spisovnej slovenčiny. Slovník súčasného slovenského jazyka* vychádza od roku 2006 a doteraz sa ukázali 4 zväzky A–G, H–L, M–N a O–Pn.

preklady z tretieho jazyka. Paralelné korpusy Slovenského národného korpusu ponúkajú obojstranné vyhľadávanie, čo však neznamená, že v smere zo slovenčiny do cudzieho jazyka ide vždy o originálne slovenské texty. Na vyhľadávanie v korpusových zdrojoch sme preto použili CQL príkaz, ktorý umožňuje vyhľadávať rôzne kombinácie slov, tvarov a iných reťazcov znakov s presne definovanou syntaxou. Zo získaných konkordancií (výpisov kontextov hľadaného reťazca) v príslušnom korpusu sme vytvárali frekvenčné zoznamy hľadaných lemm (základných tvarov slov, v ktorých sú zahrnuté výskyty všetkých ich tvarov). Použili sme príkaz CQL v podobe [word="(?)i.+tel'n.+“ & tag="A.*“] within <doc origlang="sk" />, ktorý sme následne obmedzili na podobu so zápornou morféomou *ne-* [word="(?)i)ne.+tel'n.+“ & tag="A.*“]within <doc origlang="sk" />.

Zo slovníkového materiálu (*Słownik słowacko-polski*, 2005) bolo excerpovaných 77 záporných deverbatív na *-tel'ny*. Z praktických dôvodov (v tomto článku nie je možné opísať všetkých 77 derivátov) sme do tabuliek 2 a 2a zaradili len vybrané záporné adjektíva na *-tel'ny* a ich poľské ekvivalenty, tie ktoré boli zaznamenané súčasne v slovensko-poľskom slovníku ako aj v korpusu par-skpl-1.0 a ktorých frekvencia bola minimálne 2 výskyty. Absencia niektorých poľských ekvivalentov slovenských adjektív na *-tel'ny* v tabuľkách 2 a 2a samozrejme neznamená, že v súčasnej poľštine neexistujú. Zoznam derivátov excerpovaných z korpusu par-skpl-1.0 a zo slovensko-poľského slovníka by bolo možné rozšíriť o príklady z akademických slovníkov poľského jazyka, o príklady z referenčných korpusov a o vlastné výpisky. Slovník SJPDor zaznamenáva 106 záporných deverbatívnych adjektív na *-alny*. Rozsah tohto článku ako sme už spomenuli, bol zámerne obmedzený na jazykové dáta z korpusu par-skpl-1.0 a slovensko-poľského dvojjazyčného slovníka, aby sa ukázal inovačný potenciál korpusovej lingvistiky.

Poľské ekvivalenty slovenských záporných adjektív na *-tel'ny*, ktoré sa nachádzajú len v korpusu par-skpl-1.0, sú označené znakom ,*‘ pred slovom. V tabuľkách 2 a 2a uvádzame frekvenciu slov v originálnych textoch, ako aj v ich prekladoch v nami použitom korpusu. Výpočet frekvencie slov vyskytujúcich sa v určitom súbore textov je jedným z najčastejšie používaných nástrojov v korpusovej lingvistike. Zoznamy slov vyskytujúcich sa v textoch sa často stávajú základom pre tvorbu slovníkov.

Tabuľka č.2. Slovenské záporné adjektíva na *-telný* a ich poľské ekvivalenty v paralelnom korpuse par-skpl-1.0 a dvojjazyčnom slovníku *Słownik słowacko-polski* (2005)

Slovenské záporné adjektívum na <i>-telný</i> (frekvencia v SNK)	Poľské ekvivalenty slovenských záporných adjektív na <i>-telný</i>				
	Adjektíva s sufixom <i>-alny</i> (frekvencia v SNK)	Adjektíva s sufixom <i>-ny</i> (frekvencia v SNK)	Adjektíva s sufixom <i>-liwy</i> (frekvencia v SNK)	Adjektíva s sufixom <i>-ły</i> (frekvencia v SNK)	Adjektíva s sufixom <i>-ony, -ty</i> (frekvencia v SNK)
<i>nečitateľný</i> (2)		<i>niewyraźny</i> (0)			
<i>nedosiagateľný</i> (2)	<i>nieosiągalny</i> (1)	<i>*niedosiężny</i> (1) <i>niedostępny</i> (0)		<i>niedościgły</i> (0) <i>niedosięły</i> (0)	<i>niedościgniony</i> (0)
<i>nedotknuteľný</i> (2)	<i>nietykalny</i> (1) <i>nienaruszalny</i> (1)				
<i>nenahradiateľný</i> (2)	<i>nieodwracalny</i> (0)	<i>niewygodny</i> (0)			<i>niezastąpiony</i> (2)
<i>nenapraviateľný</i> (2)		<i>niewłaściwy</i> (2)		<i>zatarzany</i> (0)	<i>zawzięty</i> (0)
<i>neodolateľný</i> (7)		<i>nieprzemny</i> (0)			<i>nieodparty</i> (3) <i>*nieprzeparty</i> (1)
<i>neodškriepiteľný</i> (4)	<i>niezaprzeczalny</i> (1)	<i>bezdenny</i> (1)	<i>*niewątpliwy</i> (1)		<i>niezbity</i> (0) <i>*nieugięty</i> (1)
<i>neotrasiteľný</i> (2)		<i>niezachwiany</i> (1) <i>niezłomny</i> (0)			<i>niewzruszony</i> (0) <i>nieugięty</i> (0)
<i>nepochopiteľný</i> (5)	<i>*niewytłumaczalny</i> (1)	<i>niejasny</i> (0)		<i>niezrozumiały</i> (2)	<i>*niepojęty</i> (2)
<i>nepoučiteľný</i> (2)		<i>nieposłuszny</i> (0)			
<i>nepredstaviateľný</i> (3)	<i>niewyobrażalny</i> (2)	<i>niewiarygodny</i> (0)			<i>niesamowity</i> (0)
<i>neprekonaateľný</i> (4)	<i>nieosiągalny</i> (0)	<i>nieprzemny</i> (0) <i>niezrównany</i> (0)		<i>niedościgły</i> (0)	<i>nieprzewyciężony</i> (1) <i>niedościgniony</i> (0) <i>*nieprzenikniony</i> (1)

<i>nepremožitelný</i> (4)	<i>nieprzewycięzalny</i> (0)	<i>niepokonany</i> (2)			<i>nieprzewyciężony</i> (1) * <i>niezmożony</i> (1)
<i>nepreniknutelný</i> (20)		<i>niedostępny</i> (0) <i>nieprzejrany</i> (0)			<i>nieprzeniknione</i> (17) <i>nieprzebyty</i> (0) * <i>niezmieniony</i> (1)
<i>neuveritelný</i> (17)		<i>nieprawdopodobny</i> (0) <i>niewiarygodny</i> (9)			* <i>niesamowity</i> (1)
<i>neviditelný</i> (36)	<i>niewidzialny</i> (27) <i>niedostrzegalny</i> (0)	<i>niewidoczny</i> (2) * <i>niedosiężny</i> (1)			
<i>nevyspytatelný</i> (8)	* <i>nieprzewidywalny</i> (1)	* <i>niebadany</i> (3)			<i>nieodgadniony</i> (2) <i>niepojęty</i> (0) * <i>nieprzeniknione</i> (2)
<i>nevysvetlitelný</i> (5)	<i>niewytłumaczalny</i> (0)				<i>niewytłumaczony</i> (1) <i>niepojęty</i> (3)
<i>nezmieritelný</i> (4)		<i>nieprzejednany</i> (0) <i>nieubłagany</i> (3)			
<i>neznesitelný</i> (10)		<i>nieznośny</i> (2)			

Tabuľka č.2a. Slovenské záporné adjektíva na *-telný* a ich poľské ekvivalenty v paralelnom korpuse par-skpl-1.0 a dvojjazyčnom slovníku *Słownik słowacko-polski* (2005)

Slovenské záporné adjektívum na <i>-telný</i> (frekvencia v SNK)	Poľské ekvivalenty slovenských záporných adjektív na <i>-telný</i>	
	výraz <i>do</i> + genitív deverbatívneho substantíva (frekvencia v SNK)	adjektíva zakončené na iné sufixy, opisné frázy alebo adjektíva, ktoré nevyjadrujú celý obsah daného útvaru (frekvencia v SNK)
<i>nečitateľný</i> (2)		<i>nieczytelny</i> (2)
<i>nedosiiahnuteľný</i> (2)		
<i>nedotknuteľný</i> (2)		
<i>nenahraditeľný</i> (2)		
<i>nenapraviteľný</i> (2)		
<i>neodolateľný</i> (6)		* <i>zniewalający</i> (1) * <i>przemóżny</i> (1)
<i>neodškriepiteľný</i> (4)		
<i>neotrasiteľný</i> (2)		* <i>oczywisty</i> (1)
<i>nepochopiteľný</i> (5)		
<i>nepoučiteľný</i> (2)		<i>nie stosujący się do poleceń</i> (0) * <i>taki, który nie potrafi myśleć</i> (1) * <i>taki, który niczego się nie nauczy</i> (1)
<i>nepredstaviteľný</i> (3)		
<i>neprekonateľný</i> (4)		* <i>zaistniały</i> (1)
<i>nepremožiteľný</i> (4)		
<i>nepreniknuteľný</i> (20)		
<i>neuveriteľný</i> (13)		* <i>przerażający</i> (1) * <i>szaleńczy</i> (1) * <i>taki, w którego nie można uwierzyć</i> (1)
<i>neviditeľný</i> (35)		* <i>nieodkryty</i> (1) * <i>ukryty</i> (1) * <i>nieznany</i> (1)
<i>nevyspytateľný</i> (8)		<i>zagadkowy</i> (0)
<i>nevysvetliteľný</i> (5)		
<i>nezmieriteľný</i> (4)		<i>bezkompromisowy</i> (0) * <i>nieokielznany</i> (1)
<i>nezneseiteľný</i> (10)	<i>nie do wytrzymania</i> (0) * <i>nie do zniesienia</i> (5)	* <i>zapierający dech</i> (1) * <i>ohydny</i> (1) * <i>przeraźliwy</i> (1)

Potenciálne adjektíva s záporovou morférou *ne-* sú v slovenčine zastúpené v hojnom počte. Lahkosť, s akou sa tieto adjektíva negujú, je nepochybne daná funkciou, ktorú adjektíva plnia ako súčasť reči. Súvisí to aj s modálnym charakterom skúmaných adjektív,

s potrebou špecifikovať nemožnosť výskytu činnosti. V akademických slovníkoch slovenčiny a poľštiny sa pre tieto deriváty používajú slovotvorné parafrázy: slovenské ‘taký, ktorý sa nedá’, ‘taký, ktorý nemožno’ a poľské ‘niedający się’, ‘niemożliwy do’, ‘niemogący być’.

V paralelnom korpuse par-skpl-1.0 sme zaznamenali 188 výskytov adjektív na *-tel'ný*, z čoho sme pod úvahu brali 178 výskytov záporných potenciálnych adjektív na *-tel'ný*. Bokom stoja adjektíva, ktorých slovotvorná štruktúra je nezreteľná – *nesmrteľný* (3) a *nezreteľný* (5). Po vytvorení frekvenčných zoznamov hľadaných lem sme získali 49 príkladov záporných adjektív na *-tel'ný* s rôznou frekvenciou. Najfrekventovanejšie bolo adjektívum *neviditeľný*, ktoré sa v korpuse vyskytlo 36 krát. Najnižšiu frekvenciu s 1 výskytom sme zaznamenali v 24 príkladoch: *nehnutel'ný*, *nekontrolovateľný*, *neoddeliteľný*, *neodpuštitel'ný*, *neopakovateľný*, *neopísateľný*, *neovládateľný*, *nepočítateľný*, *nepolepšiteľný*, *nepominuteľný*, *nepostrádateľný*, *nepoužitel'ný*, *neprehliadnuteľný*, *nepreklenuteľný*, *neriešiteľný*, *nespochybniteľný*, *neukojiteľný*, *neupotrebitel'ný*, *nevyčerpatel'ný*, *nevypočítateľný*, *nevyriešiteľný*, *nezadržateľný*, *nezmazateľný*, *nezmeniteľný*. Z uvedených 24 príkladov len 4 krát adjektívum na *-tel'ný* bolo preložené s použitím poľského adjektíva s sufixom *-alny* (*nieprzewidywalny*, *niepodważalny*, *nieobliczalny*, *nierozwiązalny*), ktorý jednoznačne dominuje v rámci tejto onomaziologickej kategórie a až 5 krát nebolo preložené pomocou vhodného adjektíva vôbec. V iných príkladoch poľských prekladov bolo využité adjektívum na *-ny* (3), výraz *do* + genitív deverbatívneho substantíva (4), adjektíva zakončené na iné sufixy (3) alebo adjektíva a opisné frázy, ktoré nevyjadrujú celý obsah daného útvaru (5).

Zo slovníkového materiálu sme excerpovali 77 záporných potenciálnych adjektív na *-tel'ný*. Adjektív nachádzajúcich sa súčasne v slovensko-poľskom slovníku ako aj v korpuse par-skpl-1.0 sme zaznamenali 33. Niektoré z nich (19 príkladov s frekvenciou 2 a viac) sme uviedli v tabuľkách 2 a 2a.

V prípade korpusu vidíme, že rozmanitosť poľských ekvivalentov sa dosiahla používaním opisných fráz alebo adjektív, ktoré často nevyjadrujú celý obsah daného výrazu. Ako príklad môžeme uviesť adjektívum *neuveriteľný*, ktoré je v slovníku slovensko-poľskom preložené ako ‘nieprawdopodobny, niewiarygodny’. V slovníku slovenského jazyka (*Slovník súčasného slovenského jazyka M–N*, 2015) toto adjektívum je parafrázované ako 1. ‘vyznačujúci sa veľmi veľkými rozmermi, veľmi veľkou intenzitou, hodnotou, ktorej nemožno uveriť, veľmi veľký, obrovský’; 2. ‘vyznačujúci sa takými nezvyčajnými vlastnosťami, znakmi, ktoré sa nepredpokladali, neočakávali, ktoré prekvapujú, ktorým sa nedá uveriť’. V paralelnom korpuse par-skpl-1.0 sme zaznamenali 17 príkladov adjektíva *neuveriteľný*, z čoho 9 krát bolo preložené ako ‘niewiarygodny’ a 1 krát ako ‘niesamowity’. V iných príkladoch toto adjektívum bolo preložené pomocou opisnej frázy alebo adjektív, ktoré nevyjadrujú celý obsah daného výrazu, či význam možnosti, alebo nebolo preložené vôbec, napríklad:

S *Všetky oči sa upreli na dereš ako na **neuveriteľný** zázrak.* – *P* *Wszystkie oczy wpatrzone były w dereśa, gdyż to co się na nim działo, zakrawało na cud.*

S *...akoby sa nechcelo zmieriť s tou **neuveriteľnou** skutočnosťou...* – *P* *...jakby nie była w stanie zmierzyć się z przerażającą rzeczywistością...*

S *Opustili sme Košice a za **neuveriteľných** desať minút...* – P *Wyjechaliśmy z Koszyc, a po dalszych szaleńczych dziesięciu minutach...*

S *...po troch hodinách márneho hľadania **neuveriteľnou** náhodou narazil na skupinu česky hovoriacich cigánov...* – P *...po trzech godzinach bezsensownych poszukiwań przypadkiem natrafiłem na grupę mówiących po czesku Cyganów...*

S *V momente , keď jej telo so šialeným výkrikom preletelo cez jeho okraj som pocítil záchvev **neuveriteľného** zadosťučinenia.* – P *Kiedy jej ciało z wrzaskiem przeleciało na drugą stronę , zrzuciłem z siebie resztki płótna i spojrziałem w kierunku ołtarza.*

S *Aj legitimácii musí mať ? – pýta sa Samko , pretože to je **neuveriteľné**.* – P *I legitymację musi mieć ? – pyta Marek , ponieważ nie może w to uwierzyć.*

V korpuse sme zaznamenali tiež viacero takých poľských adjektív, ktoré síce majú svoju poľskú variantu s sufixom *-alny*, ktorý je jednoznačne dominantný, ale v prekladoch dostupných v paralelnom korpuse boli namiesto sufixu *-alny* použité iné adjektíva alebo opisné frázy, ktoré nie vždy vyjadrovali potenciálnosť. Jedným z dôvodov rozdielov v počtoch využitia dominantných sufixov je oveľa silnejšia tendencia k sufixálnej derivácii v slovenčine ako v poľštine. Napríklad adjektívum *neviditeľný* sa vyskytlo v korpuse 36 krát, z čoho vo väčšine príkladov (27), ako sa dalo očakávať, bolo preložené pri uplatnení sufixu *-alny* (*niewidzialny*), 2 krát nezostalo preložené vôbec a ostatné príklady ekvivalentov boli utvorené predovšetkým pomocou vedľajšieho sufixu *-ny*:

S *...s pohľadom upretým kamsi do **neviditeľnej** dialky...* – P *...wpatrując się w **niedosiężną** dal...*

S ***neviditeľný** priaznivec* – P ***nieznany** dobrodziej*

S ***neviditeľný** štít* – P ***nieodkryte** dotąd wzgórze*

S *Poplašné hučanie preletelo nad strechami dvorca ako **neviditeľný**, zlostne ručiaci šarkan.* – P *Ostrzegawczy sygnał przeleciał nad strzechami dziedzińca, przypominając swym dźwiękiem złowieszczy ryk smoka.*

S *Avšak to , že sa pred mužom ako **neviditeľný** štít valila aura moci , nespôsobili šperky a drahé látky.* – P *Mężczyznę spowijała aura potęgi, wynikająca wcale nie z bogactwa ubioru ani z wyprostowanej sylwetki mężczyzny i jego nieustępliwego spojrzenia.*

S *Stribog, **neviditeľný** pán ovzdušia...* – P *Strzybóg, **niewidoczny** władca powietrza...*

S *...neďaleko **neviditeľného** BMW...* – P *...w pobliżu **ukrytego** bmw...*

S *...rožkom zástery si utierala z oka **neviditeľnú** slzu.* – P *...rąbkiem fartucha ocierając **niewidoczną** łzę.*

Zahrnutie jednotlivých filtrov vyhľadávania automaticky spôsobilo, že sa nám znateľne zmenšil rozsah textových zdrojov, čo v prípade malého korpusu, akým je slovensko-poľský korpus, výrazne znížilo počet výskytov. V repertoári poľských ekvivalentov sme zaznamenali len jednotlivé príklady uplatnenia adjektív na *-liwy*, *-ly* alebo výrazu *do* + genitív deverbatívneho substantíva a dvojjazyčný slovník tiež nepotvrďuje ich uplatnenie pri derivácii potenciálnych adjektív, hoci na uplatnenie týchto sufixov v derivácii potenciálnych adjektív poukazujú štúdie poľských jazykovedcov a gramatiky poľského jazyka (porov. Smólkowa, Tekiel, 1977: 47; Grzegorzyczkowa, 1979: 66–67; *Gramatyka*, 1998: 478). V slovensko-poľskom paralelnom korpuse sme zaznamenali 2 príklady adjektív na *-liwy*: *nieodškriepiteľné výhody* – *niewątpliwe korzyści* a *nieznosi-*

teľný puch hniloby – preražľivý odór zgnilizny, pričom ani jeden z týchto ekvivalentov nepatrí k typu s potenciálnym významom: *niewątpliwy* 'niebudzący wątpliwości, pewny'; *preražľivý* 1. 'taki, który preraża, budzi strach, lęk, grozę', 2. 'występujący w bardzo dużym natężeniu, intensywny, okropny, straszny'. Adjektívum *nezneseiteľný* ako jediné bolo preložené s uplatnením výrazu *do* + genitív deverbatívneho substantíva: *S Bolest' bola nezneseiteľná* – *P Ból był nie do zniesienia*; *S Bolest' je nezneseiteľná*. – *P Ból jest nie do zniesienia*; *S Napätie v Eurovane sa s pomaly vlečúcim časom stávalo nezneseiteľným* – *P Napięcie w eurovanie powoli stawało się nie do zniesienia*; *S...mój život v Prešporuku, ako aj vo Viedni, bez snúbenice a bez vás, je prázdny; nudný a nezneseiteľný...* – *P albowiem zarówno w Preszporuku, jak i w Wiedniu mój żywot bez narzeczonej i bez was jest pusty, nudny i nie do zniesienia*.

Záver

Rozdiely medzi slovenčinou a poľštinou možno pozorovať predovšetkým v počte derivátov utvorených pomocou hlavných sufixov v každom zo skúmaných jazykov v rámci tejto onomaziologickej kategórie. Ako vyplýva z našej analýzy adjektív s významom možnosti, slovenské adjektíva s sufixom *-teľný* sú početnejšie ako poľské potenciálne adjektíva s sufixom *-alny*, preto tiež v poľštine tieto deriváty majú rôzne ekvivalenty. K nášmu výskumu sme využili jazykové dáta z korpusu *par-skpl-1.0* a slovensko-poľského dvojazyčného slovníka *Słownik słowacko-polski* (2005). K nesporným výhodám všetkých korpusov patrí množstvo dostupných zdrojových textov a najmä možnosť automatickej konfigurácie vyhľadných slov podľa ich frekvencie v textoch. Vyhľadávanie v paralelnom slovensko-poľskom korpuse sme zámerne zúžili na originálne slovenské texty a ich preklady do poľštiny, čiže na 5 prekladov⁷ zo slovenčiny do poľštiny. V paralelnom korpuse *par-skpl-1.0* sme zaznamenali 178 výskytov záporných potenciálnych adjektív na *-teľný*. Po vytvorení frekvenčných zoznamov hľadaných lem sme získali 49 príkladov záporných adjektív na *-teľný* s rôznou frekvenciou a zo slovníkového materiálu sme excerptovali 77 záporných potenciálnych adjektív na *-teľný*. Analýza jazykových dát potvrdzuje zakladanú hypotézu, že v poľštine slovenské adjektíva s sufixom *-teľný* sú početnejšie ako poľské potenciálne adjektíva s sufixom *-alny*. Niektoré adjektíva nemajú v poľštine pevný ekvivalent a prekladajú sa rôznymi spôsobmi v závislosti od kontextu ich použitia, preto tiež v poľštine častým javom je uplatňovanie odlišných opisných fráz, alebo adjektív, ktoré môžu nevyjadrovať celý obsah daného útvaru alebo možnosť vykonania činnosti.

⁷ J. Nižnánsky, *Čachtická pani*, Bratislava 1989; J. Nižnánsky, *Pani na Czachticach*, Katowice 2006, preklad Cecylia Dmochowska; J. Červenák, *Černokňažník 1. Vládca vlkov*, Žilina 2009; J. Červenák, *Czarnoksiężnik. Władca wilków*, Warszawa 2013 (e-book), preklad Agata Mickiewicz-Janiszewska; J. Červenák, *Černokňažník 2. Radhostov meč*, Žilina 2010; J. Červenák, *Czarnoksiężnik. Miecz Radogosta*, Warszawa 2014, preklad Agata Mickiewicz-Janiszewska; D. Fabian, *Invocatio Elementalium*. In: *Fantázia* (36–39) 2006; D. Fabian, *Rytuał. Tom 1*. Lublin 2007, Preklad: Alina Kalandyk; K. Bendová, *Opice z našej police*, Bratislava 2002; K. Bendová, *Malpeczki z naszej półeczki*, Warszawa 2005 (e-book), preklad Maria Erhardt-Gronowska.

Ako sa dalo očakávať zúženie jazykového materiálu, čiže zahrnutie jednotlivých filtrov vyhľadávania, automaticky znamenalo zmenšenie rozsahu textových zdrojov, čo v prípade malého korpusu, akým je slovensko-poľský korpus, výrazne znížilo počet výskytov. Zahrnutie jednotlivých filtrov spôsobilo, že počet výskytov ekvivalentov s uplatnením sufixov *-liwy*, *-ły* alebo výrazu *do* + genitív deverbatívneho substantíva je veľmi nízky a dvojjazyčný slovník tiež nepotvrďuje ich uplatnenie pri derivácii potenciálnych adjektív. To, že rozsah a textová rozmanitosť paralelného korpusu sú nevyhnutné na efektívnu štatistickú analýzu, vôbec nemusí predurčovať o jeho nevhodnosti na proces prekladu konkrétnych jednotiek, ako vidíme na príklade našej analýzy. Celkovo možno povedať, že slovensko-poľský paralelný korpus par-skpl-1.0 je nástroj, ktorý možno efektívne použiť na preklad a určiť možné ekvivalenty. A hoci lingvisti využívajúci paralelné korpusy naráža na radu metodologických problémov, už ich existencia pre neho znamená obrovský posun v možnostiach lingvistických analýz. S vysokou pravdepodobnosťou môžeme predpokladať, že s rastúcou veľkosťou slovensko-poľský paralelný korpus par-skpl-1.0 bude mať čoraz väčší význam v konfrontatívnych výskumoch.

References

- Buttler D. (1967), *Rekcja przymiotników odczasownikowych*, „Poradnik Językowy“, z. 8, s. 357–370.
- Buzássyová K. (1989), *Názvy vlastností a dynamické tendencie v ich tvorení*, [in:] *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, red. J. Horecký, K. Buzássyová, J. Bosák a kolektív, Bratislava.
- Chruścińska K. (1978), *O formacjach potencjalnych i okazjonalnych*, [in:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Wrocław, s. 69–79.
- Furdík J. (2004), *Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia)*, editor Martin Ološtiak, Prešov.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia* (1998), red. R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel, Warszawa.
- Grzegorzczkova R. (1979), *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa.
- Horecký J. (1964), *Prídavné mená s príponou -teľný v slovenčine*, „Slovenská reč“ 29, č. 3, s. 129–136.
- Nagórko A. (1987), *Zagadnienie derywacji przymiotników*, Warszawa.
- Nagórko A. (2000), *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- Puzynina J. (1966), *O pojęciu potencjalnych formacji słowotwórczych*, „Poradnik Językowy“, z. 8, s. 329–338.
- Ptak L. (2009), *Przymiotniki o znaczeniu potencjalnym w językach czeskim, słowackim i polskim*, Wrocław.
- Slovenský národný korpus – par-skpl-1.0*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný z WWW: <https://korpus.sk>.

Slovník slovenského jazyka (1959–1968), zv. I–VI, Bratislava. – Skratka: SSJ

Słownik języka polskiego (1958–1969), red. W. Doroszewski, zv. I–XI, Warszawa. – Skratka: SJP Dor.

Słownik słowacko-polski (2005), red. Z. Jurczak-Troja et al., zv. I–II, wyd.2, Kraków.

Smółkowa T., Tekiel D. (1977), *Nowe słownictwo polskie, Przymiotniki i przysłówki*, Wrocław.

Slovník súčasného slovenského jazyka (2006–2021), I–IV, Bratislava.

Uniwersalny słownik języka polskiego (2003), red. S. Dubisz, zv. I–IV, Warszawa.

Vojteková, M. (2014), *Deverbatívne adjektíva v slovenčine a poľštine*, [in:] *Registre jazyka a jazykovedy (II)*, Prešov, s. 251–257.

Streszczenie

Odpowiedniki słowackich zaprzeczonych przymiotników na *-teľný* w słowacko-polskim korpusie paralelnym par-skpl-1.0

Artykuł omawia problematykę przymiotników potencjalnych, czyli takich, które zawierają w swym znaczeniu składnik '(nie)może/(nie)można'. W opisywanych językach istnieją formanty główne, wykorzystywane w derywacji przymiotników o znaczeniu potencjalnym. Formantami głównymi są następujące sufiksy: w języku słowackim *-teľný*, np. *nedosiahnutel'ný*, *nenahraditel'ný*, *nenapodobitel'ný*, *neoddelitel'ný*, *rozpojitel'ný*, *zamenitel'ný*, oraz w języku polskim *-alny*, np. *dopuszczalny*, *niejadalny*, *nieporównywalny*, *niewidzialny*, *przesuwalny*, *wyleczalny*. Jak wynika z przeprowadzonych wcześniej analiz, słowackie derywaty z formantem *-teľný* są liczniejsze niż formacje z *-alny* w języku polskim. Dlatego też w języku polskim derywaty te mają różne odpowiedniki. W artykule przedstawiono analizę konfrontatywną omawianych przymiotników w słowacko-polskim korpusie paralelnym par-skpl-1.0 oraz w słowniku dwujęzycznym, żeby pokazać innowacyjne możliwości albo też ograniczenia korpusów paralelnych.

Słowa kluczowe: językoznawstwo porównawcze, słowotwórstwo, korpus paralelny, przymiotniki, sufiksy, przykład

Abstract

Equivalents of Slovak negative *-teľný* adjectives in Slovak-Polish parallel corpus par-skpl-1.0

The article focuses on a specific category of deverbal adjectives, which convey the notion of possibility/potentiality. These adjectives are characterized by high productivity and semantic compositionality, especially in the Slovak language. Their regular meaning is clearly expressed by specialized suffixes – the Slovak suffix *-teľný*: *nedosiahnutel'ný*, *nenahraditel'ný*, *nenapodobitel'ný*, *neoddelitel'ný*, *rozpojitel'ný*, *zamenitel'ný* and the Polish suffix *-alny*: *dopuszczalny*, *niejadalny*, *nieporównywalny*, *niewidzialny*, *przesuwalny*, *wyleczalny*. The analysis shows that the number of Polish *-alny* adjectives recorded in dictionaries is smaller than Slovak *-teľný* adjectives. That is why in the Polish language these words have different equivalents. The selected adjectives are based on Slovak-Polish parallel corpus par-skpl-1.0 and a Slovak and Polish bilingual dictionary to show the innovative possibilities or limits of the parallel corpus.

Keywords: comparative linguistics, word formation, parallel corpora, adjectives, suffixes, translation